

O ESENCIJALNOM JEDINSTVU VJEROVANJA I DOBRIH DJELA

UDK 28-42
28-1:111.852]

Hasan DŽILO

SAŽETAK: Rad razmatra esencijalno jedinstvo akta vjerovanja i akta djelovanja u islamu u svjetlu kur'anskog učenja. Radi se o jednoj vrsti religijskog iskustva o kome do sada uopće nije raspravljano. Vjerovanje i dobra djela su u najdirektnijem odnosu i ništa se između njih ne može ispriječiti. Ne može jedno da bude primarno a drugo sekundarno. Kao što akt djelovanja nije moguć bez ideje-vodilje koja ga osmišljava tako ni akt vjerovanja nije moguć bez dobrih djela. Samo dobra djela prave vjeru dinamičnom, a ne statičnom činjenicom. Ne samo u spoznaji i ljubavi već i u dobrim djelima, u onom iskustvenom ili historijskom nalazi se nešto nadiskustveno i nadhistorijsko. Dobra djela su otvorena perspektiva i kako takva ih je definirao i sami Poslanik.

Ključne riječi: Vjerovanje, dobra djela, vjersko iskustvo, vrijednost, ideja, učinak

Uvod

Svaka religija, pa otuda i islam, ima svoju ideju (teoriju) i ono što se za nju veže – učinak (praksu), koja je neminovno slijedi. Ili nas religijski autoriteti poučavaju da se praksa oslanja na već jednom za svagda datoj doktrini (skup ideja gdje se ubraja i vjerovanje). Zbog toga ovdje ćemo raspraviti odnos između ideje i učinka u svjetlu kur'anskog ajeta koji govori o vjerovanju i dobrim djelima. Cilj nam je pokazati da se radi o esencijalnom jedinstvu između ovoga dvoga. U religijskom diskursu obično se prenaglašava vjerovanje time što se motri kao nešto što treba da proizvede dobra djela, a uopće se ne govori da bi i činjenje dobrih djela moglo izazvati unutarnje sadržaje koje povećavaju vjerničko iskustvo.

Participiranje na ideji (vjerovanja)

Kada se raspravlja o odnosu ideje i učinka, vjerovanja i prakse, neizbježne

su nekoliko nedoumice i teškoće. Pomaljaju se nekoliko pitanja: Šta ako se prenaglašava pretpostavljajuće (ideja) na račun pretpostavljenog (učinak) ili obrnuto? Da li je ideja naša ili moja, da li je opća ili pojedinačna? Ko ima privilegiju da posjeduje tu ideju? Šta ako neko vjeruje a ne radi dobra djela ili ako neko ne vjeruje a radi dobra djela?

Ovo nekoliko pitanja otvaraju više mogućnosti rasprave. Najprije, mora se potvrditi činjenicu da ideja sama po sebi ili sama za sebe nema nikakve vrijednosti. Ako ta ideja ne daje konkretne rezultate, onda nije nikakva vrijednost. Ovdje ne mislimo da ona "siđe" u praksu, već da bismo isključili mogućnost da ostane sama po sebi, bez da participiramo na njoj, da je ostavimo netaknutom. Participiranje na njoj podrazumijeva i njeno uprisutnjenje (Platon). Ako je ona samo moja istina i moja ideja, onda ona može izazvati ozbiljne posljedice. Ideja, jednostavno, nije ničija vlastitost.

Isključimo li i ovu mogućnost, tada se opet zapada u jednostranost. U potonjem slučaju ideja ne bi se odnosila na konkretnog čovjeka ili konkretnu zajednicu, već ticala bi se općeg čovjeka i opće zajednice. A ovi, znano nam je, ne postoje. Na ovom svijetu susrećemo se sa konkretnim čovjekom i konkretnim ljudima u zajednici. Ono što je opće, dakle, nema ga u stvarnosti. Ono je bespredmetno. Sve što je u stvarnosti je pojedinačno; nema ni dvije iste stvari. Općeg ima, tvrdili su srednjovjekovni filozofi, samo u mišljenju, kao ideja, nešto apstraktno. Ako kažemo, na primjer, "Sokrat je čovjek", tvrdi Ibn Rušd, onda šta je važnije u ovom slučaju, da li ideja "čovjek" ili Sokrat kao konkretna osoba. Sokrat je, kao konkretna osoba ili kao konkretni čovjek, supstancijalniji od same ideje čovjeka. Ovdje je, stoga, važan Sokrat, a ne čovjek. Da li se ovaj primjer može primijeniti i na ono što podrazumijevaju teorija i praksa, ideja ili učinak?

U odgovoru na ovo pitanje isprepliću se dva stajališta. Jedno prenačava ideju, smatrajući da je ova nebeska stvar, a otuda se ona spušta i u čovjekov um, i, ona je, kao takva, ondje opća. Ako proizvede učinak i identificira se s njim, onda će se iscrpiti, postat će banalnom ili će se prisvojiti. U ovom slučaju, izgubi će svoju univerzalnost, bezgraničnost, općost i neiscrpnost koji su u samoj njenoj prirodi. I ne bi imala opću historijsku važnost, jer bi bila važna samo za jedan isječak u historiji ili samo za određenu zajednicu. Ili bi kao sjena, poprimivši neku formu, preletjela kroz neki historijski period.

Drugo stajalište sugerira još i drugaćiju vrstu pristupa. Da li je uopće moguća praksa bez ideje-vodilje, bez onoga što je osmišljava, odakle ona upija svoju energiju? Da li praksa (život), sam po sebi, bez ideja ili ideala, ima nekakvu vrijednost? Svaka-ko da nema. Jer: i život, sam po sebi, koji bi se živio po nekoj navici, bez duhovnih sadržaja, ne bi imao nikakva smisla. Kakvi bi bili ti postupci ili djela, sami po sebi, bez neke više vrijednosti, koje bi se izjednačile sa pustom egzistencijom?! Šta bismo mi bili kao nosioci našeg postojanja lišena višeg reda stvari ili duhovnosti?! Smisao postupka nije svagda uključen u samom postupku. Sve bi se svelo na obezličeno, prazno, neminovno i okoštalo postojanje, lišena njegovih načina ili modusa kao što su, na primjer, ljubav, spoznaja, iskrenost i dr. kao ideje u kojima se može učestvovati ili participirati, tvrde metafizičari.

Niko ne može prenebregnuti ovu činjenicu. To ne može učiniti ni onaj koji uopće nema nikakve svijesti o idejama ili idealima, agnostik ili ateist, koji čak negira njihovo postojanje, svodeći ih samo na umske tvorevine. Zar u ovom slučaju, i pored prenebregavanja ideala "spasiti drugog" ne nalazimo nekakvu iskrinu smisla postupka koji jednostavno ne ovisi o nama? Odgovor je, bez sumnje, potvrđan. Tu potvrdu nije negirao i jedan od najvećih agnostika u filozofiji kao što je bio, na primjer, Dejvid Hjum, koji se čak zalaže da

radimo ono što raduje veliku dušu, a da izbjegnemo ono što tišti malu dušu. Praksa, u ovom slučaju, kao da traži nešto više od sebe same. Znači, uraditi nešto dobro kao da traži nešto što ga osmišljava. Kao nešto pojedinačno, kani težiti onom općem. I spoljašnji učinak dakle može izazvati unutarnje promjene, a ne samo introspektivni postupak.

Uz koje stajalište se treba prikloniti, prvom ili drugom? – pitanje je koje se svagda postavljalo. Odgovor bi bio ni jednom ni drugom ukoliko se oni uzmu sami po sebi ili, ukoliko se ideja i učinak, ne sagledaju u njihovom esencijalnom jedinstvu. A na to esencijalno jedinstvo ukazuju i vjerovanje i dobra djela, spomenuti u Kur'anu, gdje imamo vjerovanje kao ideju i dobro djelo kao učinak. U tom kontekstu trebamo razumjeti i kur'anske ajete, a njih ima sedamdeset, u kojima se kaže "oni koji vjeruju i koji čine dobra djela".

Ovdje se ne radi o usaglašavanju vjerovanja i dobrih djela, teorije i prakse. Jednostavno, to bi bilo naivno tumačenje. Ništa nije lakše od toga nego da kažemo da je narav vjerovanja da proizvede dobra djela, da praksa bude u saglasnosti sa teorijom ili da teorija producira dobra djela. Pa koja religija ili ideologija nije zastupala takvo stajalište?! I ima li neko ko to ne kaže?! Da li su religije i ideologije uspjele da spoje teoriju i praksu i na taj način da ostvare neku idealnu situaciju u historiji? Nijedna! Koliko samo smeta pozivati se, kao što tvrdi Karić, na "idealna doba" ili društva ili političke i vjerske organizacije? Ti idealni projekti mogu samo zavaramati i udaljavati od dohvatanja stvari u njihovoj biti. I same ideje, tvrdio je Dekart, predstavljaju idole kojima čovjek, jednostavno, robuje! Nisu samo materijalne stvari oni kojima čovjek robuje. Biti okovan idejama nekada je mnogo opasnije nego biti okovan materijalnim stvarima. Kakav ideal predstavlja, na primjer, samozrtvovanje čovjeka koji raznosi sebe u džamiji u kojoj ginu na stotine ljudi koji su došli da se mole Bogu? U ime koje se ideje to čini?

Vjerovanje i dobra djela ne mogu se sagledati u njihovom esencijalnom jedinstvu ako se najprije ne odijele jedno od drugog. Jer, dosadašnja obimna hermeneutička literatura skoro u svim poduhvatima ocrtava gradaciju između ova dva aspekta vjerskog iskustva, smatrajući jedno primarnim, a drugo sekundarnim, da je potonje učinak onog prvotnog. Uopće ne posmatraju se odijeljeno na osnovu čega bi se moglo uvidjeti njihovo esencijalno jedinstvo. Promotrite li se malo dublje ove "dvije" činjenice, onda će se vidjeti da se i u jednoj i drugoj priziva nešto što nadilazi vjerovanje i sama dobra djela. Zar toliko puta spomenuta fraza u Kur'anu ne ukazuje na to!? Zašto se spominje više od bilo koje druge vjerske činjenice dogmatičkoga karaktera?! Očigledno je da se ništa između njih ne može ispriječiti!

Prvo što ajet sugerira tiče se toga da je vjerovanje besciljno bez dobrih djela. Kakvu ja korist imam od vjerovanja bez dobrih djela? Odgovor je: Nikakvu! Međutim, ne mogu zanijekati, s druge strane, ni sljedeću situaciju. Nevjernik, barem onako kako se deklarira, radi dobra djela. E, sada legitimno je upitati se i ovako: Da li dobra djela imaju vrijednost bez vjerovanja? Zar u ovom slučaju dobra djela ponekad ne postaju neki ideal u zajednici kada ne znamo zbog čega ih je neko uradio? Možda ih nije napravio zbog nekog deklariranog vjerovanja! Ili, ovdje se javlja sljedeće pitanje: Šta je važnije, da li vjernik koji ne radi dobra djela ili nevjernik koji radi dobra djela? Da li je važniji onaj koji svoju radost nalazi u svom vjerovanju bez dobrih djela ili nevjernik koji radost nalazi u dobrim djelima, a ne u vjerovanju? Ovaj drugi, sugerirao je Husein Đozo, u očima islama mogao bi biti vredniji, zato što on stvara, radi dobra djela od koristi drugima, koja pletu život ili historiju. Dobra djela su akti koji uzdižu čovjeka na viši stupanj postojanja. Čovjek dobrim djelima, možda nekad i nesvjesno, participira u idealima koji se u potpunosti ne mogu ostvariti. Ideja, tvrdi Jaspers, ne

smije se prometnuti u nikakvoj formi. Akti u praksi omogućuju čovjeku što više da participira na idejama, a ne one da participiraju na aktima ili djelima u kojima bi izgubili svoju opću prirodu jer bi postali individualni ili subjektivni koncepti, pa bi pojedinac postao njihovim čuvarom. U ovom slučaju, čovjek bi prisvojio i pravdu, i milost, i spasenje – ukratko, sve moralne vrijednosti. A ima li goreg slučaja, na primjer, od sudije kada uzme pravdu u svoje ruke, kao subjektivnu činjenicu, i dijeli je po mjerilima svojih karakteristika? Isti je slučaj i sa istinom i spasenjem. Ako se ove duhovne činjenice proglašavaju svojim, onda su one podložne spoljašnjim okolnostima koje mogu shrvati i devastirati njihovu prirodu. Međutim, ako se učestvuje u pravdi, istini, iskrenosti itd. situacija je sasvim drugačija. Ne smijemo zaboraviti da čovjek može prikrivati iza ove ideale mnogo što šta, njima može čak i pravdati, kao što se ne rijetko čini, i najveća zlodjela, kao, na primjer, raznijeti se u sred džamiji ili poubijati na stotinu ljudi zbog nekog “idejnog projekta”. Međutim, činjenjem dobrih djela, pa i ako se ne osvjedočuje uz to i vjerovanje, ništa neće smetati sadržaju vjerovanja. Vjerovanje nekad može biti i zaprekom dobrim djelima ili da ne proizvede uopće dobra djela. U obrnutom slučaju, dobra djela ni na koji način ne mogu biti zaprekom vjerovanju. Zato je nekad mnogo važnije od dobrih djela krenuti ka vjerovanju, odnosno dobrim djelima participirati na vjerovanju. Ovo tim prije što se i vjerovanje i dobra djela dešavaju u historiji ili su oni, kao što su govorili muslimanski teolozi, kao i sve druge stvari, isječak u vremenu ili historiji. I vjerovanje nije činjenica sama po sebi, ona mora doći do izražaja, ostvariti se “izvan sebe”. Ili – kako se može nadići historijska stvarnost kada se namjerava nešto postići što bi nadišlo samu historiju? Odgovor je da se u onome iskustvenom ili historijskom traži nešto nadiskustveno i nadhistorijsko. Takvo se nešto ne može dogoditi u nadhistorijskoj realnosti.

Dobra djela prave vjerovanje dinamičnom, a ne statičnom činjenicom

Ovdje nam je cilj pokazati sljedeće. Ideja ili ideal (u ovom slučaju vjerovanje), uzeti sami po sebi, jesu statični koncepti, nepokretni, u sebi počivajući, a dobra djela su dinamični, pokretljivi, jer su potonji pojedinačni i. otuda, mnogostruki. Primijetimo: ajet spominje vjerovanje u jednini, a dobra djela u množini!

Ako se vjerovanje i dobra djela sagledaju kao jedan akt, u njihovom esencijalnom jedinstvu, onda dobra djela mogla bi, a ne samo vjerovanje, napraviti ideje dinamičnim. Zato nikad ne bi mogli reći da je dovoljno da budemo milostivi, pravedni, iskreni ili dovoljno je da budemo jednom za svagda ljudi, uvijek možemo biti više od onoga što jesmo. Ove činjenice možemo napraviti dinamičnim samo aktima. Ako krenemo od postupaka ili dobrih djela, to nikad nije dovoljno, uvijek se mogu više praviti dobra djela. A zašto nije dovoljno? Pa zato što ni pravednost, ni milost, ni iskrenost nisu naše vlasništvo, nismo ih mi sačinili i ne ovise o nama, a mi da bi bili pravedni, milostivi i iskreni, itekako ovisimo o njima i moramo nešto poduzeti, ostvariti nešto. Ili: bezuslovno napraviti dobra djela! Zbog toga, ovdje bi sugerirali da sa dobrim djelima trebamo participirati na vjerovanju kao ideji, jer koliko god radimo više dobra djela toliko dublje **participiramo** na toj ideji. Ajet sugerira jednaku važnost vjerovanja i dobrih djela. Sagledava ih u njihovom esencijalnom jedinstvu, kao jedan akt koji ne smije biti ničim odijeljen. Međutim, danas se mnogo manje govori o činjenici da su dobra djela ne samo dio religijskog iskustva već se uopće ne govori da su oni i samo religijsko iskustvo. Vjerovanje može da proizvede dobra djela i u tome nema nikakve sumnje, no jednako važi i to da dobra djela mogu dovesti do vjerovanja, izazvati unutarnju promjenu kod čovjeka. Kao što je moguća i obrnuta situacija: nije svagda nužno da vjerovanje proizvede dobra djela.

Veliki je broj onih koji vjeruju, a ne čine dobra djela. Ima i nevjernika koji prave dobra djela. Ako je vjerovanje stvar najdublje individualnosti čovjeka, onda zašto uopće postavljati pitanje o vjerovanju i nevjerovanju!? Važna su dobra djela i ništa više! I zar ovo može imati negativnih posljedica? Ne može, a i zašto bi imalo?

Zašto su dobra djela jedna vrsta religijskog iskustva?

Zbog čega kažemo da su dobra djela jedna vrsta religijskog iskustva? To činimo da ne bi reducirali čovjekov odnos prema Bogu samo sa određenim sadržajem kao što se to često zastupa, nekad da samo mišljenjem dopiremo do Boga (spoznaja), a nekad unutarnjim nalazom (mistično iskustvo) gdje dominira ljubav. Nemamo razloga da posumnjamo u ovo. Međutim, ne možemo prenebregnuti još jednu značajnu činjenicu kojoj se malo poklanja pažnja, a to su dobra djela koja sa vjerovanjem sačinjavaju jedno esencijalno jedinstvo ili jedan akt. Neko je sedmorice starih grčkih filozofa smatrao istinskim filozofima ne zato što su umjeli filozofirati već zato što se njihovo filozofiranje (mudrost) sastojalo u stvaranju dobrih djela. Oni nisu govorili da treba biti pravedan, iskren ili milostiv. Oni akt pravednosti su smatrali najdirektnijim, identičan učinku: postupali su pravedno. I kur'anski ajet sugerira jedan akt. Ne kaže od vjerovanja treba da proizađu dobra djela, već da se najdirektnije rade dobra djela kako i da se vjeruje. Zar imamo ikakva razloga posumnjati u prisutnost Božiju u dobrim djelima, a ne samo u mislima i unutarnjem iskustvu?! Nema nijednog čovjeka koji će napraviti neko dobro djelo a da neće osjetiti radost u svojoj nutrini. Odakle dolazi ta radost? Ona dolazi, bez sumnje, iz neke unutarnje moći ili sadržaja. Nju “proizvode” dakle dobra djela. Ona izbija i nema ničeg što je može zaustaviti. Nju čak osjećaju, kao što smo spomenuli, i oni koji se izjašnjavaju agnosticima. Nije beznačajno to što su poslanici Starog zavjeta

susret s Bogom tražili u historiji, a ne u prirodi i unutarnjem iskustvu. Ove dvije realnosti u islamu ne mogu se zaniijekati, no ne bi se smjelo zaniijekati i činjenje u historiji u kojoj će se dobra djela očitovati kao događaji, svagda aktuelni i prisutni. Teološka misao u islamu ovu činjenicu skoro nigdje i ne pokreće. Ešarijska škola sve pojave u prirodi smatra događajima, nepovezanim uzročno-posljedičnim odnosom, kao izraz slobodne Božje volje. Međutim, o događajima u historiji, koji su, ustvari, i sama historija (Hajdeger), uopće se ne govori u tom smislu. Mnogo je adekvatnije govoriti o događajima u historiji nego u prirodi. Činjenje u historiji je

rezultat čovjekovog slobodnog izbora. Jasno je da princip slobode čovjek ne može pronaći u prirodi i historiji, već u onim aktima gdje djeluje slobodna Božija volja. Sloboda može proizaći samo od slobode, a ne od nužnosti ili uslovljenosti. Zbog toga su neki savremeni filozofi, na primjer, Jaspers, tvrdili da koliko je čovjek svjestan slobode toliko je svjestan i transcendencije. Ili se u slobodi dodiruju imanencija i transcendencija.

Zaključak

Jasno smo pokazali da vjeronje i dobra djela promišljeni kao jedan akt koji ništa ne može odijeliti je

esencijalniji od samog vjerovanja, jer se radi o nečemu konkretnom, pojedinačnom, vjeru čini svagda pokretljivom. Tu, jednostavno, nema maksimuma. Dobra djela su otvorena perspektiva. Kao takve ih je definirao i sami Poslanik. Ako je suština života i historije u činjenju (ili kretanju), onda su dobra djela ono što osmišljava to kretanje ili su oni samo to kretanje (čovjek je u onome nastojanju – veli se u Kur'anu). I ovdje se postavlja pitanje da mi dobrim djelima, ustvari, učestvujemo u vjerovanju i da na taj način iznova uprisutnujemo vjerovanje, stvarajući vjersko iskustvo u aktu jedinstva vjerovanja i dobrih djela, kao što nam sugeriraju kur'anski ajeti.

الموجز

لزوم اقتران الإيمان بالعمل الصالح

حسن جيلو

يناقش هذا المقال لزوم اقتران الإيمان بالعمل الصالح في الإسلام، في ضوء التوجيه القرآني. يتعلق الأمر هنا بتجربة دينية لم تُناقش من قبل. فالإيمان والعمل الصالح مرتبطان فيما بينهما برباط وثيق، ولا يمكن لأي شيء أن يفصل بينهما. ولا يمكن لأحدهما أن يكون أولياً والآخر ثانوياً. وكما أن العمل لا بد له من فكرة توجيهه، فلا بد للإيمان من عمل صالح يصدقه. والأعمال الصالحة هي وحدها التي تجعل الدين حقيقة متحركة وغير جامدة. ولا يقتصر الأمر على المعرفة والمحبة، بل لا بد له من العمل الصالح، وفي كل تجربة أو أمر تاريخي يوجد شيء يفوق التجربة والأمر التاريخي. فالأعمال الصالحة مستقبل مفتوح، كما عرّفها رسول الله نفسه، صلى الله عليه وسلم.

الكلمات الرئيسية: الإيمان، العمل الصالح، التجربة الدينية، القيمة، الفكرة، النتيجة.

Summary

ABOUT THE ESSENTIAL UNITY OF FAITH AND GOOD DEEDS

By Hasan Džilo

This article discusses a topic of the essential unity between the act of believing and the act of doing within Islam and in the light of the Qur'anic teachings. We are here concerned about a type of religious experience that has not yet been discussed. Believing and doing good deeds are related within the most intimate link and there is not a thing that can come between the two. The relation between the two is such that it is impossible to make one of the primary importance and the other of the secondary. Just like the act of doing is not possible without the idea as its guiding line which designs it, thus the act of believing is not possible without good deeds. It is the good deeds that make the faith a dynamic, not a static fact. Not only in disclosure and love, but also in good deeds, in experience that makes it a historical fact is that something that lifts it above experience and above historical. Good deeds are an open perspective as the Messenger s.w.s. himself defined it.

Key words: